

Milan Mesić

MULTIKULTURALIZAM – DRUŠTVENI I TEORIJSKI IZAZOVI

Školska knjiga, Zagreb, 2006., 442 str.

Moderna je država stoljećima koristila svoje moćne centralizirajuće sile u svrhu kulturne homogenizacije te je tako u našoj svijesti uvriježeno gledište koje izjednačava jedinstvo s homogenošću, jednakost s uniformnošću. Upravo su zato suvremena multikulturalna društva jedinstveni povijesni fenomen koji otvara nova pitanja i zahtijeva nove koncepte za razumijevanje svojih proturječnosti i razvojne perspektive. Svjestan značenja teorijske artikulacije toga povijesnog fenomena Milan Mesić intenzivno istražuje i cjelovito iznosi kontroverzije multikulturalizma u ovoj knjizi.

Knjiga *Multikulturalizam – društveni i teorijski izazovi* ima 428 stranica i još 14 stranica literature i podijeljena je u dva dijela: “Uvod u multikulturalizam i različita shvaćanja” i “Ključni pojmovi i teme u raspravi o multikulturalizmu”.

Analizu multikulturalizma Mesić započinje analizom razlika klasičnog i suvremenog liberalizam fokusirajući prava manjinskih grupa. Ukratko analizira duhovne izvore multikulturalizma u radovima Vicoa, Montesquea, Herdera, Kallena i nekih drugih autora.

Nakon rasprave o pretečama, razmatra se prebacuje na ključne procese suvremenog svijeta: globalizaciju, krizu moderniteta, te formiranje i reformiranje javnog prostora fokusirajući različite optike i vrste različitosti koje se u suvremenom svijetu generiraju. Nakon analize geneze pojma multikulturalizma i razmatranja socijalnih okolnosti aktualizacije tematike multikulturalizma autor razmatra različita određenja pojma multikulturalizma ukazujući na njihove izvore koje kasnije kritički razmatra.

Osobita je pozornost posvećena analizi zalaganja Charlesa Taylora za suzdržavanjem od unaprijedih preranih ishitrenih sudova o jednakoj vrijednosti različitih kultura, odnosno

o njegovu zahtjevu da ostanemo otvoreni prema komparativnim kulturnim studijama svjesni da smo jako daleko od horizonta iz kojega bi relativna vrijednost različitih kultura mogla biti razvidna.

U analizi liberalnog multikulturalizma Willa Kymlicke autor traži odgovor na pitanje može li liberalizam prihvatiti kulturne razlike. Prema autorovu mišljenju Kymlicka je usredotočen na dvije vrste multikulturalizma: (1) one koje nastaju iz nacionalnih i (2) one koje nastaju iz etničkih različitosti, što je temelj liberalnog pristupa manjinskim pravima, odnosno, što utvrđuje poziciju liberalnog multikulturalizma.

Autor polazi od konstatacije da suvremena multikulturalna društva dovode u pitanje konvencionalnu prirodu i zadatak političke teorije. Ta analiza fokusira misao B. Parekha koji da bi razvio teoriju multikulturalnog društva konstituirao teoriju kulturno osjetljivih ljudskih bića. Ta teorija problematizira teoriju ljudske prirode upućujući na značenje kulture za čovjeka i definirajući čovjeka istodobno kao prirodno i kulturno biće. Prema Perekhu specifičnost političke strukture multikulturalnog društva zahtijeva razmatranje postojećih modela socijalne integracije kojom se može ostvariti jednakost u multikulturalnom prostoru. Tako nastaju ključni problemi suvremenih multikulturalnih društava, a to su pomirenje legitimnih zahtijeva za jedinstvo i različitost, postizanje političkog jedinstva bez kulturne uniformnosti, inkluzija ali ne i asimilacija, kultiviranje zdravog razuma pripadanja svih građana uz istodobno poštovanje njihovih legitimnih kulturnih različitosti, poštovanje pluralnih kulturnih identiteta bez slabljenja dragocjenog identiteta zajedničkog državljanstva.

Mesić ispituje značenje koncepta društvene grupe (Iris M. Young) kao temeljnog koncept kojim su određena univerzalna i posebna prava. U grupno diferenciranom društvu teško je ili čak i nemoguće razviti istinski neutralne standarde jer su različite manjinske i deprivilegirane grupe nesvodive na zajednički nazivnik s vladajućom kulturom. U tom smislu radikalni multikulturalizam poentira “specijalna prava”, ne kao kompenzaciju inferiornosti, nego kao pozitivnu potvrdu specifičnosti pojedinih grupa u različitim oblicima društvenog života.

Mesić jasno razlikuje različite varijetete multikulturalizma apostrofirajući: konzervativni, liberalni, lijevo-liberalni, kritički i fluidni multikulturalizam kao glavne teorijske pristupe razumijevanju multikulturalizma. Dakako da različite vrste multikulturalizma imaju različite nedostatke, tako liberalni multikulturalizam zaobilazi pitanje kompetencije etničkih grupa, lijevo liberalni reificira i esencijalizira identitete, fluidni tretira etničke identitete kao da su opcionalni itd.

Svjestan da se potpuna slika o multikulturalizmu može dobiti tek ako se predstavi burna rasprava oko multikulturalizma u kojoj su na jednoj strani njegovi zagovornici poput W. Kimlicke, M. Younga, R. Takakija, B. Perekha J. Tullyja i drugih, dok su na drugoj strani kritičari najčešće desne i konzervativne, a samo ponekad lijeve provenijencije, Mesić nam najprije opširno predstavlja desne kritičare multikulturalizma A. Schlesingera, A. Schmidta i M. Novaka, potom umjerene i lijeve kritičare multikulturalizma N. Glazera i B. Barryja, a na kraju analizira odgovore multikulturalista na te kritike.

Prema Schlesingerovu mišljenju "Multikulturalisti" su često etnocentrični separatisti koji u zapadnoj tradiciji vide isključivo rasizam, seksizam, hegemoniju i tome slično, što postavlja pitanje je li zapadna tradicija prepreka napretku i prokletstvo bačeno na čovječanstvo ili ta tradicija ipak sadržava ideje ukidanja ropstva, radničkih i građanskih prava, oslobođenje žena i jednakost manjina. Multikulturalistička kritika suvremenih zapadnih društava prema njegovom mišljenju zanemaruje činjenicu da su ta društva iznjedrila ideje individualnih sloboda, političke demokracije, vladavine zakona, ljudskih prava i slobode istraživanja i umjetničkog izražavanja dok se te lekcije dijele od ljudi koji još uvijek žene drže u podređenosti i provode rasne progone i "etnička čišćenja" i koji se nisu pokazali sposobnima za razvoj demokracije.

A. Schmidt i M. Novak još su oštrij kritičari multikulturalizma i smatraju ga ili stavom onih koji ne razumiju da unapređivanje različitosti vodi u sukobe ili stavom lenjinističkih bukača kojima je jamčenje prava nacionalnim manjinama nerazdvojno povezano s načelom potpune jednakosti. Ukratko, prema njima

multikulturalizam ne funkcionira jer je to u najboljem slučaju utopijski san, a u najgorem noćna mora totalitarizma.

N. Glazer smatra da ne bi bilo toliko buke oko multikulturalizma da nema silne frustracije crnaca oko raširenoga obrazovnog neuspjeha njihove mladeži. Po njemu podloga za multikulturalizam bila je pripremljena kontinuiranom separacijom crnaca od bijelaca.

B. Barry, nasuprot prethodno analiziranim kritičarima multikulturalizma, drži da je propast socijalističkog projekta dovela do toga da su se mnogi marksisti okrenuli relativističkim i postmodernističkim idejama, to jest multikulturalizmu koji će se prije ili kasnije potopiti pod težinom svojih intelektualnih slabosti. Za multikulturalizam Barry drži da nastaje iz odbacivanja prosvjetiteljskog naslijeđa, te politizacijom kulture što vodi antiegalitarizmu.

Multikulturalisti uzvraćaju na tu kritiku naglašavajući da iako je posve izvjesno da jednakost, osobito jednakost prilika, možemo lakše zamisliti u kulturno homogenom nego u heterogenom društvu, ideja multikulturalizma zalaže se da se o učincima kulturnih različitosti na jednakost prilika vodi politički dijalog. Tim dijalogom gradi se nova politička teorija, teorija politike različitosti.

Nakon iscrpne analize teorijskih pristupa i teorijskih kontroverzija oko multikulturalizma u drugom dijelu knjige autor raspravlja s multikulturalističkog stajališta o kulturi, novim konceptima i novim shvaćanjima kulture, kulturnom relativizmu, asimilaciji, rasama, etnicitetima, etnocentrizmu identitetu, odnosu građansko državljskog statusa prema multikulturalizmu, odnosu obrazovanja, religije, feminizma prema multikulturalizmu. Osobito se razmatraju problemi afirmativne akcije i Političke korektnosti.

Posve je izvjesno da pojam "kultura" ima ključnu ulogu u razumijevanju multikulturalizma, odnosno, da različita shvaćanja kulture u krajnjoj konzekvenciji vode posve različitim razumijevanju multikulturalne prakse suvremenih društava. Nije riječ pritom samo o različitim značenjima pojma kulture, nego i o različitim razinama ili aspektima koji apostrofiraju opseg pojma kultura. Kulture se sve više shvaćaju kao dinamički, otvoreni, nikada dovršeni procesi stalnih mijena i međusobnih prožima-

nja. Takvo razumijevanje kulture pri razmatranju koncepta zahtijeva razmatranje pojmova deteritorijalizacije, translacije, mestiza, graničarske kulture, transkulturacione, sinkretizma, kreolizacije i dijaspore. Razumijevanjem tih pojmova moguće je pojmiti procese hibridizacije kao procese međukulturnih utjecaja globalne međukulturne osmoze. Hibridizacija kulture zahtijeva razmatranje i nekih starih pojmova kojima se opisivala kulturna međudimenzija poput pojma asimilacije kao kulturnog determinizma, rase kao biološkog determinizma, etniciteta, eurocentrizma i identiteta kao političkog determinizma.

Najznačajnija pitanja teorijskog poimanja multikulturalizma je odnos multikulturalizma spram građansko-državljanskom statusu, dakle, globalizaciji, nacionalnom i postnacionalnom državljanstvu, obrazovanju, religiji, feminizmu, odnosno, rodu.

Dakako, razumijevanje multikulturalizma u suvremenosti nedostavno je ako ostaje na teorijskoj razini, što je razlog da autor razmatra "Afirmativnu akciju" kao multikulturalnu praksu na djelu i "Političku korektnost" kao agendu za multikulturalnost.

Osobito zanimljiva rasprava je ona o multikulturalističkoj epistemologiji. Prema autorovu mišljenju, bitne razlike između monokulturalne i multikulturalne epistemologije odgovorne su za duboke aporije u intelektualnom i političkom prostoru. Te se aporije iščitavaju u suprotstavljenostima esencijalizma i konstruktivizma, univerzalizma i relativizma, te subjektivnog priznavanja prema objektivnoj zasluzi (kulturna uvjetovanost natjecanja).

Na kraju knjige umjesto zaključka autor nam je u nastojanju da nas senzibilizira za življenje multikulturalizma ponudio "Multikulturalizam za početnike" upozoravajući nas da bez obzira na naše uvažavanje ili odbacivanje multikulturalizma ne možemo poreći da je multikulturalizam uz globalizaciju jedan od ključnih diskursa razumijevanja i tematiziranja suvremenog društva te da je rasprava o kontroverzijama multikulturalizma samo jeka dalekosežnih tektonskih društvenih promjena.

Upravo je u tom smislu tematiziranje kontroverzija multikulturalizma jedno od tematski najvažnijih područja suvremene društvene teorije jer vodi uobličavanju analitičkih pojmova

kojima će se moći konstituirati nove, promijenjenom društvu primjerene, društvene teorije. Veliki trud koji je autor uložio u prikazivanje i kritičkom valoriziranju teorijskih suprotstavljanja oko multikulturalizma izvjesno će biti nagrađen činjenicom da je rezultat tog truda jedna od najznačajnijih teorijskih studija koja će nesumnjivo odrediti daljnje promišljanje društvenih teorija u nas.

Vjekoslav Afrić

Hardt – Negri

EMPIRE

Harvard University Press, Cambridge Mass., London, 2000.

MULTITUDE War and Democracy in the Age of Empire

Penguin Press, New York, 2004.

Kao primjer pisanja u tandemu obično se navodi književnike Iljfa i Petrova, autore popularnih humorističnih knjiga o sovjetskom društvu. Uz njih katkad spominju Marxa i Engelsa, želeći pokazati da je takav rad moguć i u društvenim znanostima. No, lako se osvjedočiti da potonji nisu pisali u duetu, nego odvojeno, svaki za sebe. Zajednički su napisali i potpisali samo neke programske spise kao što je, primjerice, Manifest Komunističke partije. Temeljna teorijska i filozofska djela rezultat su individualnog rada istaknutih pojedinaca.

Što u tom svjetlu reći o najnovijem značajnom tandemu na području filozofije i društvenih znanosti. Kad to kažem, imam na umu Michaela Hardta i Antonija Negrija, koji su nedavno zajednički objavili dvije opsežne knjige: 1. *Empire*, New York 2000, 2. *Multitude* New York 2004. Riječ je o dvojici profesora filozofije. Negri živi i radi u Europi, a Hardt u Sje-